

NA SAMOTI

Janez Gradišnik

1

Že tedaj sem se velikokrat izpraševal, kako da sem si izbral ravno tiste zakotne hribovske kraje, da sem se zatekel vanje. Seveda sem moral bežati. Vse moje bitje je bilo tedaj tako okrutno ranjeno, vse moje življenje se je kakor od enega samega udarca s kijem sesulo in mi pustilo v rokah borne črepinje, in če nisem hotel pustiti obupu, da mi do kraja izvotli dušo in me požene praznega in pustega čez rob prepada, sem moral brez odlaganja zapustiti kraj, kjer me je vse, od domačih predmetov v sobi in kuhinji do hiše in ulice, hrupnega mesta in mračnih hribov tesno okoli njega, vsak trenutek spominjalo tistega, kar je bilo in se ne povrne nikoli več. Zato vem: zdravi nagon, ki mi je tedaj narekoval, da sem brez obotavljanja zmetal nekaj najpotrebnejših reči v kovček, zaklenil stanovanje in odšel, ne da bi se še enkrat ozrl, je bil tisti čas moja rešitev. Toda kako, da sem se napotil ravno tja?

Danes mislim, da me je k temu nagnilo branje Prežihovega Voranca. Med vsem, kar sem do tedaj bral, mi je njegovo pisanje najbolj seglo do srca. Vzljubil sem njegove ljudi in njegov svet: to so bili ljudje, katerim sem se čutil čudno blizu, soroden, čeprav so bili kmečki in so živeli zelo daleč od mojega dolinskega kraja; in tisti svet, kjer so živeli svoje borno življenje, je imel vsaj zame poseben čar, nekaj pradavnega je dihlo iz njega, nekaj samotarskega in odljudnega, pa hkrati tako mamljivega in prikupnega, mračna žalost in grozeč somrak, pa tudi dobrohotna jasnina in božajoča toplota, svet, kakršnega se človek spominja samo iz svojega prvega otroštva ali iz pravljic in bajk.

Kadar sem prebiral Voranca, sem ga zmerom blagroval, da se je rodil v tej zaprti, od sveta odrezani dolini, obdani s strnjeno vrsto hribov na obeh straneh, kjer se je še ohranil bajni svet naših dedov in pradedov. In čeprav nisem nikoli pomislil, da bi kdaj mogel tja, se je morala nekje globoko v meni vendarle že tedaj spočeti skrivna želja, da bi si kdaj ogledal ta svet, čeprav sam nisem vedel zanjo. Potihoma je tlela v meni iz leta v leto, in tedaj, ko je bilo moje življenje na nevarni strmini, je živeje zažarela in me potegnila tja, kamor me je hotela spraviti, čeprav je do tedaj nisem poznal.

Še ko sem na železniški postaji stopil z vlaka, nisem vedel, kam bi se napotil. Malo sem se ogledal po ozki dolini, potem pa stisnil pod pazduho tisto malo, kar sem nosil s seboj, in se brez vpraševanja spustil po poti,

ki je držala kratek čas ob železnici, potem pa jo je prekoračila in se začela vzpenjati v hrib. Šla je mimo nekaj osamljenih kmetij, toda mene je gnalo naprej, nisem se ustavil, dokler nisem bil že skoraj uro daleč od doline. Tedaj sem zavil h kmetiji, ki se je stiskala ob breg malo pod slemenom hriba, močno zaraščenim s temnim smrekovim gozdom.

Imel sem srečo: potrebovali so hlapca in so bili pripravljeni poskusiti z menoj, čeprav že od mladosti nisem več opravljal kmečkega dela. Pozneje se je izkazalo, da to ni bila ravno sreča in da tudi ni bilo čudno, če so bili tako hitro pripravljeni sprejeti neizurjenega delavca. Prišel sem jim kot nalašč, zakaj dva tedna prej jih je bil sredi košnje zapustil hlapec in prav nikakega upanja ni bilo, da bi bili mogli ob tistem letnem času najti primerneга naslednika. Zato so bili srečni, ko sem jim tako na vsem lepem padel v hišo in se ponudil za hlapca. Mene pa so dobrohotni sosedje pozneje velikokrat pomilovali in se mi čudili, kako da sem se kar zaletel v hišo, ne da bi bil vsaj malo pozvedel, h kakšnim ljudem utegnem priti.

In vendar, naj sem si službo poiskal še po takem naključju, mislim, da bi si je ne bil mogel najti bolje, tudi ko bi bil preudarjal in izbiral. Zame, ki sem bil takrat kakor ranjena zver, ko beži pred slednimi psi in se skuša zariniti v najglobljo goščavo, tačas pač ni bilo primernejšega kraja, kot je bila ta kmetija, ki je po svojih prebivalcih slovela daleč naokoli kot nepriljudna in razprta v sebi.

Zmerom ni bila taka. V poznejših mesecih, ko sem se seznanil z okoliškimi ljudmi, sem slišal veliko o njej, toliko, da bi si bil lahko ustvaril zelo natančno podobo, ko bi bil vedel, kako ločiti zrno od plev, resnico od izmišljenega ali preveličanega. Tako pa sem še vedno omahoval med raznimi potezami, čeprav so bile glavne trdno zarisane. In to podobo vam moram pokazati, sicer ne boste razumeli tistega, kar se je zgodilo pozneje.

Začetek notranjega razdora na kmetiji je bila neenaka ženitev. Gospodar Pečnik je bil petinštiridesetleten vdovec, ko je vzel osemnajstletno Lizo, najstarejšega otroka med šestimi potomci revnega bajtarja. Liza je bila lepo dekle, že šestnajstletni so ji fantje hodili trkat na okno, toda starši so svojega otroka zelo skrbno varovali, ker so bili prepričani, da bo lahko našla dobrega snubca. Zato so bili spočetka še sami razočarani, ko se je kot snubec oglasil postarni Pečnik, ki mu je dobrega pol leta prej umrla žena in mu pustila dva majhna otroka.

Tako si niti starši niso zamišljali Lizinega prihodnjega moža, toda Pečnik je bil kljub svojim letom še trden možak in njegovo posestvo je bilo med najlepšimi na tem bregu Meže, v dobri prisojni legi in skoraj vse zbrano okoli hiše, večidel na blago položnem svetu brez hudih strmin.

Starši so si naposled preudarili, da se Lizi vsaj ne bo treba mučiti, da bo boljšega snubca težko našla in da je treba priložnost hitro zgrabiti, zakaj Pečnik z malima otrokoma ne bo utegnil čakati, Liza pa je ravno v pravih letih, da zapusti dom in zmanjša število lačnih ust pod njihovo borno streho. Lize ni nihče dosti vpraševal. Bila je še mlado, neizkušeno dekle, in njej sami se je kot ubogljivemu otroku zdelo najbolj prav, da stori tako, kakor želijo starši, in se poroči, posebno ker do tedaj ni bilo nobenega fanta, ki bi ji bil posebno pri srcu.

Izkušeni ljudje so sicer majali z glavo, ko je Pečnik odpeljal Lizo na svoj dom, in so napovedovali novemu zakonu viharne dni, toda spočetka je kazalo, da so se zmotili. Liza se je lepo vživela na velikem posestvu in postala dobra gospodinja, čeprav je bila iz bajtarske družine. Tri leta so jima minila v zadovoljnem, složnem zakonu, ki ga je kalila samo bridkost nad tem, da v zakonu ni bilo novih otrok, čeprav sta si jih oba zelo želela.

Toda po treh letih se je vendarle zgodilo tisto, kar so bili pričakovali izkušeni ljudje: zakon se je začel krhati. Kako se je to zgodilo, nikoli nisem mogel natanko zvedeti. Kakor je navada pri rečeh, o katerih ljudje veliko govorijo, je bilo tudi tukaj skoraj toliko različnih zgodb in razlag, kolikor je bilo pripovedovalcev, in težko je bilo pogoditi, kje je med vsemi temi vijugastimi potočki čisti vir resnice. Zato lahko o tem povem le tisto, kar sem si strnil iz vsega pripovedovanja kot najbolj verjetno. Za te reči se spočetka sploh nisem menil, povpraševati sem začel po njih šele po Mojčini poroki, potem ko sem želel zvedeti kaj več o Lizi, pa mi sama ni hotela povedati.

V Lizo se je zagledal sosedov sin, Bobnarjev Jurij. Medtem ko je prejel tu pa tam prišel pomagat pri delu, kakor je še vedno navada v teh samotnih krajih, kjer je na kmetijah premalo ljudi, da bi naglo opravili nujna dela, je začel tedaj prihajati pogostejše, kot je bilo potrebno, in ljudje so začeli kmalu šušljati, da hodi za Lizo in da ga Liza ne odganja. Kako je bilo v resnici z Lizo, ne vem. Čisto mogoče se mi zdi, da je s starejšim možem poročeno dekle šele tedaj zaslutilo, kaj je ljubezen, in da ni osorno odbijalo lepega fanta, ki se je začel vrteti okoli nje.

Kolikor Pečnik sam ni opazil, kaj se dogaja z njegovo ženo, so mu prinesli na uho škodoželjni ljudje, ki so v takih rečeh vedno zelo ustrezljivi, in nekega dne je Pečnik surovo nahrulil Jurija in mu prepovedal, še nadalje hoditi v njegovo hišo ali okoli kmetije.

Jurija od tedaj sicer ni bilo več blizu, toda ljudje so govorili, da se z Lizo po večerih včasih skrivaj shajata. A tudi če sta si mlada človeka ukradla prepovedano ljubezen in naskrivoma okušala njen čar, jima je bila namenjena le kratka sreča. Nekaj mesecev pozneje so Jurija ubili

pri pretepu v neki gostilni v dolini. Vsa soseska se je zgrozila in osupnila ob novici, zakaj Jurij je bil znan kot miren fant, ki se ni nikdar družil s pretepači ali se vmešaval v pretepe. Njegova smrt je ostala pravzaprav nepojasnjena; glavni krivec je pobegnil in ga niso nikoli dobili, drugi so se povečini izgovarjali nanj ali trdovratno tajili vsako krivdo.

Govorilo se je seveda marsikaj in nekaj ljudi je bilo, ki so trdili, da je pretepače najel Pečnik, naj bi Jurija namlatili, da bi ga s tem kaznoval in ostrašil, ker še vedno meša glavo njegovi ženi, v vročici spopada pa so se plačani pretepači zagnali predaleč in fanta ubili. Ta govorica se je razširila celo še pred Jurijevim pogrebom, toda razsodni ljudje ji niso hoteli verjeti.

Vsekakor je bil Jurijev pogreb ljudem nekak preizkusni kamen. Ob vsem sočutju, ki ga je soseska čutila za nesrečne Jurijeve starše, ker so izgubili edinega sina, je bila vendarle enako močna radovednost, ali bosta Pečnika prišla k pogrebu in kako se bosta vedla. Ko sta prišla, so se vse oči nepregledne množice, ki se je zbrala na pokopališču — tako mi je pravil nekdo, ki je bil sam tam — upirale vanju, da bi jim njun videz izdal, kako jima je v duši.

Toda Pečnika jim nista utešila radovednosti. On se je držal kakor vsak drug pogrebec, resno in žalostno, Lizin obraz pa kakor da je okamenel: mračen, tuj izraz ves čas ni izginil z njega, nikogar ni pogledala in pozornejši pogrebci so lahko opazili, da ves čas ni potočila nobene solze, čeprav je bilo sicer na pokopališču veliko objokanih, posebno med nagrobnim govorom.

A tudi če Liza pri pogrebu ni izdala, kako jo je prizadela fantova smrt, je bilo kmalu vsem očitno, da se je od tistega časa močno spremenila. Kakor da je na mesto mlade, vedre žene stopila čisto druga, osorna, čemerna, nedostopna ženska. Sprememba je bila tako nagla in tako silna, da se ji ljudje niso mogli načuditi. Iz mirne, pohlevne gospodinje je v nekaj mesecih zrastle zadirčna, sitna godrnjavka, ki ji ni bilo mogoče z ničimer ustreči. Kričala je nad otrokoma, nad posli, nad živino, in tudi možu ni prav nič prizanašala.

Ravno odnos med njima je bil tisto, nad čimer so si ljudje zaman belili glavo. Pečnik je bil znan kot surov, ošaben človek, ki se je dobro zavedal svoje veljave in jo zmerom rad pokazal. Vse je moralo iti po njegovem, pa se je dalo voziti z njim, drugače je imel hitro na jeziku surovo besedo ali tudi psovko. Nekateri ljudje so celo trdili, da je prvo ženo pretepal in da jo je spravila v prezgodnji grob sama žalost in bridkost ob nasilnem možu; pa morda je bilo to le izmišljeno, zakaj nekoč sem vprašal po tem starega zdravnika iz doline, ki ga je bil Pečnik poklical k umirajoči, in povedal mi je, da je umrla od pljučnice.

Vsekakor je Pečnik proti splošnemu pričakovanju mirno prenašal ženino razsajanje in se ji ni ustavljal, ko je začela jemati vajeti gospodarjenja v svoje roke. Pustil ji je, da je delala, kakor je sama hotela, in kmalu so vsi sosedge vedeli, da pri Pečniku gospodari Liza. Celó razlago so nekateri našli za to, češ da ima Pečnik slabo vest zavoljo ubitega fanta in da je zato tako pohleven. A kdo naj ve, kakšni skriti razlogi včasih vodijo človeško ravnanje!

Vrh tega njun odnos vendarle ni bil tako jasen, kakor se je zdelo površnim opazovalcem. Ko sem živel na kmetiji, sem lahko videl, da se Pečnik sicer uklanja Lizini volji, hkrati pa ji preprečuje, da bi storila kaj tako, kakor bi njemu ne bilo prav. V tem pogledu je bil zelo iznajdljiv, na miren, neopazen način je storil to ali ono, kar je obrnilo stvar v drugačno smer. Tudi v njeni bližini se je veliko sukal, čeprav nisem nikoli slišal, da bi mu bila privoščila prijazno besedo. In četudi je bilo očitno, da ji ni nič do njega, tudi ni ničesar storila, da bi se ga otresla ali prekrizala njegove male zvijače, ki so bile včasih dovolj prozorne. Zdelo se mi je, kakor da sta se oba vdala v usodo in sta pripravljena do konca dni živeti drug ob drugem prazno življenje brez veselja in brez ljubezni, a tudi brez vidnih viharjev in spopadov.

Spremenjeni značaj se je vtisnil Lizi tudi v zunanji videz. Ko sem jo spoznal, se nekdanja lepota sicer še ni povsem osula, toda vse poteze je prepajala nekakšna trdota, ki je obrazu jemala ves mladostni čar in prikupnost. Le po naključju se je zdel ubran v pravilne črte, in modre oči so imele prediren in hkrati mračen pogled, ki se mu je človek najrajši izmaknil.

Otroka pač nista imela lepe mladosti ob njej in posel je le redko kateri vzdržal pri hiši več kot leto dni. Katerikrat se je primerilo, da je ušel sredi leta, ker mu je bilo dosti večnega zadiranja in priganjanja: tako je steril tudi moj prednik, ravno o pravem času zame. Sosedge so prihajali v hišo samo, kadar niso mogli drugače, in so se mudili tam le toliko, kolikor je bilo nujno, sicer pa ni bilo nikogar k nam; celó berači so se hiše v loku ogibali, tako sta jih naučila ljudski glas in neprijetna izkušnja.

Dogodki, o katerih sem pripovedoval po tem, kar sem slišal od ljudi, so se primerili kakih petnajst let pred mojim prihodom, in ko sem nastopil službo pri Pečniku, sta bila gospodarja že precej v letih, on jih je imel čez šestdeset in tudi ona se je že bližala štiridesetemu. Njega so ta leta močno postarala, tako da je bil videti že hudo oslabeled, bolj kot bi bilo primerno njegovi dobi; saj v teh krajih ljudje pogosto ostajajo čili in živahni tudi v večji starosti. Tako se je zdela razdalja v letih med njima še večja, zakaj Lize leta niso dosti prizadela; ljudje so menili, da

se ni po tistem letu z Jurijevo smrtjo, ki je potegnilo tako ločilnico v njenem življenju, prav nič spremenila, in da se njena ostrina ves ta čas ni prav nič obrusila. Zato so me pomilovali, ko sem prišel k hiši, in ko sem začel čez nekaj časa zahajati med ljudi, so se mi spet in spet čudili, kako morem vzdržati v tistem pekl.

2

Meni pa je bilo čisto dobro. S svojo rano, ki je nisem mogel kazati pred ljudmi, bi si morda ne bil mogel želeti primernejšega kraja, da uidem z njo v zdravilno samoto in tišino.

Prišel sem med samosvoje ljudi, ki se niso dosti menili ne drug za drugega ne za druge ljudi. O Pečniku in njegovi ženi sem že tako dosti povedal, in otroka sta bila tudi bolj samotarski bitji. Vzrastla sta brez pristrčnosti in sta se zato hitro zaprla sama vase, posebno fant, ki je bil bolehen in šibek. Hči Mojca je bila nekoliko bolj vedrega značaja, bila pa je plaho dekle, ki se ni skoraj nič družilo z drugimi dekleti in je bila za svoja leta nenavadno neizkušena, ker se je večidel držala doma, v hišo pa je redkokdaj prišel tuj človek. Posla razen mene ni bilo nobenega, le nekega na pol bebastega pobiča smo imeli za pastirja.

Nobeden izmed teh ljudi se ni dosti menil zame. Ko so izvedeli od mene tiste najpotrebnejše reči, brez katerih vsakdanje sožitje med prebivalci iste hiše ni mogoče, so me pustili pri miru, jaz pa si drugega niti nisem želel.

In tudi Lizinemu čemernemu, zadirčnemu ukazovanju sem se prav kmalu privadil. Le kaj je moglo mene zadeti malenkostno sitnarjenje ob vsakdanjih opravilih in dogodkih, ko zame tedaj tako rekoč nič ni imelo pomena ob bridkosti, ki mi je napolnjevala dušo in me vsak dan znova postavljala pred vprašanje, ali naj še naprej nosim svoje težko breme ali pa naj ga odvržem in se potopim v globoki tolmun, kjer bom našel mir in pozabljenje! Vse trde besede so se odbijale od moje brezčutnosti kakor kamenje od cementnega zidu in so mi bile kvečjemu dobrodošle, ker so me spet in spet opominjale, da živijo okoli mene ljudje, ki so jim vse te neznatne reči važne in potrebne, ki mislijo, da se je zavoljo njih vredno vznemirjati in hudovati.

Vrh tega so bile te trde besede vsaj prve čase velikokrat zaslužene, saj mi kmečko delo resnično ni šlo od rok, in marsikateremu opravilu sem se moral s težko muko šele privajati. V teh hribih delajo marsikaj drugače, kakor sem bil vajen jaz v svoji dolinski domačiji, in kdor tega ni delal od mladih nog, bo ostal med njimi vse življenje nekoliko okoren.

Moje dlani so kmalu pokrili žulji, ki dolgo niso utegnili otrdeti, in tedne in tedne sem legal v neudobno postelj ves zbit in z razbolelimi udi, na smrt utrujen in vendar zadovoljen, ker sem vedel, da mi bo dobrotni spanec pri priči zatisnil oči in da me bo moja bridkost nadlegovala kvečjemu še v sanjah, medtem ko me je poprej morila tudi v dolgih urah, ki sem jih prebijal, premetavaje se po postelji, ker nisem mogel zaspati.

Gospodinja si spočetka verjetno ni znala razložiti, kako da tako mirno sprejemam njeno sitnarjenje, in zdi se mi, da je to dobro vplivalo nanjo. Vsaj meni je bilo, kakor da je sčasoma začela nekoliko bolj brzdati svojo čemernost in svoje besede, da se ni oglašala več tako pogosto in ne več tako jezavo. Ali pa se ji kratko malo ni ljubilo več, ko je videla, da njene besede nimajo drugega učinka ko to, da sem se nekoliko bolj potrudil in poskusil opraviti delo tako, kakor je hotela. Vsekakor me njeno oblastno gospodarjenje ni nič motilo in morda bi ga bil celo pogrešal, ko bi ga bilo na vsem lepem zmanjkalo.

Prvi meseci na Pečnikovi kmetiji so mi minili v trdem delu in v skoraj popolni samoti. Na jesen je prišla sprememba. Blagodejna osamljenost je opravila svoje, moja rana se je prekrila s prvo tenko kožico in počasi so me začeli zanimati ljudje okoli nas, zato mi je bilo kar dobrodošlo, da smo začeli voziti prodane pridelke v dolino in da sem to največkrat opravljal jaz. Tako sem se začel seznanjati z ljudmi iz soseske in iz doline, in morda je bilo prav, da nisem prišel prej mednje, zakaj sicer bi bil komajda sledil njihovo svojevrstno, pojočo govorico, ki sem se je stežka navadil pri Pečnikovih in ki je medtem že toliko vplivala na mojo, da so tudi mene lažje razumeli. Čez zimo, ko ni bilo dosti dela na kmetiji, pa sem pogosto zahajal k sosedom, vsaj ob nedeljah, da smo metali karte, pili mošt in se pomenkovali.

Tako sem polagoma spoznaval Vorančev svet in njegove ljudi, in v moje precejšnje presenečenje so se mi zdeli močno drugačni od tistega, kar sem vedel iz njegovih knjig. Saj je res, da so imeli marsikaj tistega, kar se mi je tako živo risalo pred očmi, ko sem prebiral njegove zgodbe, pa vendar so bili v jedru nekako drugačni.

Predvsem jim je manjkalo tiste silovitosti, tiste trmaste zagrizenosti in nepopustljive, neuklonljive zvestobe samemu sebi, ki jo je kazalo toliko Vorančevih ljudi. Ljudje, ki sem jih zdaj spoznaval jaz, so bili veliko mehkejši, bolj vdani v usodo, znali so sicer vztrajno delati, tudi mučili so se neznansko, kadar je bilo treba, toda znali so tudi popuščati, včasih so bili še preveč pripravljeni odnehati. Mislim, da bi jim bilo življenje veliko lepše, ko bi bili včasih malo trši in manj uklonljivi. Ko

danes razmišljam o tem, vidim, da je bilo tudi z Lizo tako, toda tedaj sem jo še premalo poznal.

In tudi svet je bil drugačen. Dosti bolj vsakdanji, dosti manj divji in zapuščen, toda obdarjen z neko drugo, krotkejšo, bolj domačo lepoto, samotni, toda brez groze, nekako slovesno samotni.

Dosti sem premišljal o tem, dokler nisem za svojo osebo prišel do prepričanja, da Voranc pač ni mogel drugače. Ljudi je upodabljal po samem sebi; kakor vsakdo izmed nas rad presoja druge po sebi, tako tudi pisatelj, tako se mi vsaj zdi, svojim osebam daje veliko svojega; Voranc jim je dal veliko svoje mogočne, silovite, neukrotljive narave, ki je naredila iz nekdanjega kmečkega fanta revolucionarja in ga gnala po raznih evropskih državah. In zemljo, svet svoje domačije, je za zmemrom gledal z očmi mladega človeka, ki vzrašča sredi velikega sveta, sredi tujih, mogočnih, strašnih reči, ki so take pravzaprav samo za njegovo otroško dušo. Taka, kakor je videl to deželico v otroških letih, taka je živel v njem vse njegove dni, drugačna od resnične in vendar zanj veliko bolj resnična od tiste, ki so jo videli drugi in ki bi jo bil videl tudi sam, ko bi jo bil hotel pogledati z očmi odraslega. Ko sem to razumel, sem tudi razumel, zakaj so imele njegove zgodbe tako toploto, tako privlačno lepoto: ni jih pisala pamet, pisalo jih je srce, pisala jih je ljubezen.

Tedaj sem tudi vedel, da te zemlje in teh ljudi nikoli ne bom mogel ljubiti tako kakor kdo, ki je rasel z njimi od zibel, ki je tam preživel tista leta, v katerih se človeku vtisnejo najmočnejše podobe v dušo. In vendar sem jih po svoje vzljubil in jih imel rad. Ljudem se tu sicer težko približaš: samotarski ljudje so. Kmetije so po deset minut, četrt ure ali tudi več vsaksebi, vmes so vzpetine in globeli, strma rebra in temne krpe gozda, in ljudje na kmetiji živijo predvsem sami s seboj. Še drug drugemu ne odpirajo dosti srca in tujcu dolgo nočejo dati ključa do njega.

Zato sem se najprej sprijaznil z zemljo, s temi čudno razmetanimi hribi in globelmi, večji del dneva potopljenimi v senco, hodil sem na slemena in gledal srebrni trak Meže globoko spodaj v dolini, ali v poletnih večerih občudoval nebeško lepe sončne zahode, ki so narejali iz hribov célo lestev barv od svetle do najtemnejše, preden se je vsa dolina zavila v vijoličasti somrak. Hodil sem...

Toda ne, teh reči ne znam povedati; moral bi vam jih popisati tako, da bi jih videli, in tega ne zmorem.

Potem sem začel spoznavati še ljudi.

Krog letnih časov se je enkrat sklenil, noseč s seboj vse spremembe od ene pomladi do druge, odkar sem bil pri Pečniku, ko se je hči Mojca omožila.

Njena možnost je prišla precej nepričakovano, saj so bili vsi že bolj ali manj prepričani, da ne bo našla snubca, ker ni nihče prihajal v hišo, ona pa se tudi nikamor ni kazala. Toda našel se je snubec, ki ga je k Pečnikovim vodila uradna dolžnost: mlad orožnik, ki je prihajal iz doline na službene obhode. Na take obhode sta zmerom hodila dva in pozneje sem se domislil, da je bil tisto leto on skoraj zmerom eden izmed dvojice. Ker je Mojca navadno kuhala, kadar smo bili drugi pri delu, je bilo priložnosti za pomenke dovolj. mlada človeka sta se zbližala in lepega dne je orožnik prišel, ko smo ravno vstajali od večerje, povedal, da je bil premeščen in da pojde drugi mesec od tod, ter vprašal starše, ali bi mu dali hčer za ženo.

Od Mojce sem pozneje slišal, da je bil Pečnik ves trd od presenečenja, medtem ko mati ni pokazala nikakega začudenja in je skoraj brez pomišljanja privolila. Čeprav je bila dekletu le mačeha, se je snubač ravno njene odločitve bolj bal ko gospodarjeve, ker je vedel, kako je v hiši, toda Liza bodisi dekletu ni hotela krojiti usode, bodisi je imela kake svoje razloge, dovolila je poroko in Pečnik ji je pri priči pritegnil. Brez težav so se domenili o doti, ki je bila za tiste čase lepa, in o vsem drugem, kar je bilo potrebno.

Z oklici in vsemi drugimi pripravami so zamudili toliko časa, da je morala biti poroka zadnjo nedeljo v mesecu, in potem je novoporočenima preostajalo le pet dni, toliko je imel ženin dopusta, prvega je moral nastopiti novo službo na Dolenjskem. Teh pet dni sta si namenila za potovanje v Dubrovnik, ker je Mojca že zdavnaj sanjala o tem, da bi videla morje.

Čeprav je bila Pečnikova hiša premožna in bi se ji bila spodobila slovesna poroka, nismo pripravljali kdo ve kake gostije. Pečnika sta le predobro vedela, da bi se jima ne odzvalo veliko ljudi, tudi ko bi jih vabila. Zato je bilo domenjeno, da se bodo poroke udeležili le sorodniki in še kak bližnji sosed. Niti godcev najprej niso mislili povabiti, toda temu se je ženin uprl in Liza je za čudo privolila brez prerekanja.

Še jaz, ki nisem bil nič prizadet, sem to svatbo pričakoval z nekako zadrego; bal sem se, da bo prav klavrna reč, in spočetka sem mislil, da bi se za tisti dan kam umaknil, vendar iz tega ni bilo nič, zakaj naložili so mi, da bom na gostiji skrbel za pijačo.

Toda ko je prišel tisti dan, niti ni bilo tako slabo. Poroka je bila spodaj v dolini in je nisem videl. Ženin je naročil avto, da so se peljali od železniške čuvajnice, tam, kjer pot s hribov prihaja v dolino. Pri farni cerkvi se je, tako sem slišal, nabrala velika množica ljudi, ki so želeli videti, kakšna bosta ženin in nevesta, in menda so bili kar zadovoljni z njima.

Jaz sem imel medtem že polne roke dela. Bilo je namreč vendarle precej več ljudi, kakor smo pričakovali. Prišli so številni gospodinjin sorodniki, ki sem jih videl prvič, prej ni bilo nikoli nobenega k Pečniku. Prišlo je precej sosedov, in sčasoma so se natepli v hišo še vsi mogoči priskledniki in pijančki, ki ne zamudijo nobene take priložnosti, ker vedo, da se bodo lahko na tuj račun dobro najedli ali napili, radovedneži, ki mislijo, da jim ne sme uiti nobena svatba, in podobna družina.

A čemu naj vam pripovedujem vse te drobnosti, ki vas ne morejo zanimati in ki so tudi zame povsem brez pomena, kakor so bile brez pomena že tedaj, ko so se godile? Saj vam o tej gostiji sploh ne bi govoril, ko bi ne bilo treba začeti z njo zavoljo tistega, kar je sprožila v mojem življenju. Kar ji je sledilo, je temu življenju, že tako obloženemu z bridkostjo, ki se je komajda začela malo blažiti, naložilo še krivdo, ki sem jo morda zagrešil ponevedoma, pa mi vendar razjeda dušo. To je prišlo potem, po svatbi; o tej bom povedal samo še toliko, kolikor se mi zdi potrebno, da boste razumeli drugo.

Od domačih je manjkal Mojcin brat. Prejšnjo jesen je moral k vojakom in je služil nekje daleč v Črni gori. Ker je bil šele tak kratek čas tam, ni bilo misliti, da bi bil lahko dobil dopust za sestrino možitev; in voščil ji je srečo v nekaj vrstic dolgem pismu. Orožnik je povabil na svatbo le dva daljna sorodnika, ker bližnjih ni imel več.

Ko smo sedeli za mizo, sem si ogledoval nevesto in ženina. Mojca je bila v beli obleki in z venčkom na glavi vsa spremenjena, prvič, odkar sem jo poznal, sem opazil, da je pravzaprav zalo dekle, in veselje, ki ji je ves čas poganjalo kri v lica in ji vabilo nasmešek na ustnice, jo je delalo še lepšo. Kadar se je sklonila k svojemu možu in mu kaj pošepe-tala, da so se njeni pšenični lasje staknili z njegovimi temnimi, sta bila resnično lep par.

Toda bolj me je zanimala gospodinja. Ugibal sem, s kakšnimi občutki spremlja pastorkino možitev, rad bi bil razbral z njenega obraza obžalovanje, nevoščljivost, zadovoljstvo ali kakršno si bodi čustvo, pa nisem mogel opaziti ničesar. Obraz ji je ostal miren in zaprt, nekako nepri-zadet, kakor da se nič ne meni za tisto, kar se godi okoli nje. Na trenutke se mi je zdela povsem odsotna, kakor zatopljena v neke daljne,

tuje misli, ki ji dajejo pozabljati, kje sedi in kaj se godi okoli nje. Enkrat ali dvakrat ji je v kotičkih ust, tako se mi je vsaj zdelo, rahlo zatrepetal, nekaj podobnega tistemu, kar sem opazil dostikrat, ko jo je kaj razjezilo in se je pripravljala, da jezno izbruhne. Toda lahko da sem se motil, tako pogosto je bila čemerna in zlovoljna, da sta ji te dve lastnosti verjetno za zmerom vtisnili svojo sled.

Ko sem jo tako gledal, so se najine oči nekajkrat srečale, toda ni bilo videti, da je to opazila, in vsakokrat je hladno odvrnila pogled. Vesela že ni te svatbe, sem mislil sam pri sebi.

Pod večer sta mladoporočenca odpotovala. Od staršev sta se poslovila v kamri, na samem; ko so prišli vsi štirje med nas, je bila Mojca objokana, Liza pa je imela spet tisti mirni izraz, o katerem človek ni vedel, ali ga je pripisati brezčutnosti ali skrbnemu prikrivanju čustev. Pečniku je bilo vino že toliko zlezlo v glavo, da je bil ves ginjen in je jecljal brezzvezne besede.

Ko sta mlada dva odšla, sem stopil za njima do črešnje, od katere se vidi kos poti v dolino. Bila sta že daleč spodaj sredi brega. Enkrat se je Mojca obrnila in ko me je zagledala, mi je pomahala; potem sta zavila čez travnik in izginila med drevje v globeli, jaz pa sem še dolgo stal na mestu in gledal za njima. Tako začenjaš to pot, dekle, sem mislil, polno upanja in pričakovanja, pa nič ne veš, kaj ti namenja usoda — mogoče samo bridko razočaranje in zvrhano mero trpljenja. Kolikokrat človek misli, da so se mu odprle duri v nebesa, ko se je zapisal pogubljenju...

Gostija že prej ni bila kdo ve kako živahna, po odhodu mladih pa je kar nekako splahnela. Ljudje so začeli odhajati in čez dobro uro so ostali samo še najbolj vztrajni veseljaki in pivci, pa še ti mlačni in nekako pridušeni. Liza se je proti večeru vsa namrščila, s svojim vsakdanjim, čemernim obrazom je srepo gledala po omizju, in to je najbrž pripomoglo, da so se kmalu po mraku začeli izgubljati še zadnji gostje. Liza me je poslala v hlev k živini, in ko sem se vrnil, ni bilo pri gostijski mizi nikogar več. Pečnik je že zdavnaj smrčal v postelji, pastirček je bil od dveh kozarcev vina še sredi popoldneva tako opojen, da smo ga morali odnesti na njegovo ležišče, in Lizo sem kmalu potem slišal, kako je zapahnila vrata kamre za seboj. Ostal sem sam.

Pospravil sem nekoliko po veliki sobi, da je izginil najhujši nered, in se tudi sam odpravil spat. Ležal sem v sobici pod stopnicami, ki so držale k hišnemu vходу s sprednje strani. Zgodnji mesec mi je sijal ravno na postelj in napolnjeval prostor z blede, mehko svetlobo. Čudna svatba, sem pomislil, ko so zvečer že vsi v postelji. Pa saj smo čudna hiša.

Začutil sem, da ne bom mogel hitro zaspati. Čez dan sem dosti popil, toda vse se je nekako razkadilo in me pustilo samo še bolj budnega. Zato sem se ulegel kar oblečen, spustil sem se na hrbet in si del prekrižane roke pod glavo. Če ne postanem zaspan, sem si rekel, pojdem še malo na zrak in se sprehodim.

Ko sem nekaj časa tako ležal in brez misli gledal po sobi, me je že obšla neka omotičnost in zazdelo se mi je, da bom vendarle zaspal. Toda nepričakovano me je nekaj spreletelo, ostro se mi je zbudil spomin na mojo lastno poroko in me presunil s tako bridkostjo, da sem bil mahoma spet bister kakor sredi sončnega jutra. Nekaj minut sem se zaman skušal otresti spominov, preplavljali so me z vse večjo silo. Potem sem se pognal kvišku in odšel ven.

Stopil sem v gorico nad hišo in še naprej na vrh polja nad njo. Od tam se je videlo daleč naokrog. Mesečina je oblivala svet s čudno trepetajočo svetlobo, da se je zdelo vse živo in zbujeno. Rahla sapa je vlekla skozi gozd, slišati je bilo, kakor da drevje diha. Od Uršlje gore so se nesli proti Peci rahli, prosojni oblaki z ožarjenimi robovi.

V dolini je še migljalo nekaj luči, v mesečini jih je bilo komaj videti. Namesto da bi me ta nočna spokojnost umirila, je le še povečala mojo razdraženost, in ko je nekje daleč v dolini zapiskal vlak, sem se domislil mladih dveh, kako se vozita proti morju.

Tako sem se vozil pred leti jaz, sem se spominjal, in kaj je prišlo iz tega? Nisem hotel misliti naprej, zato sem mislil na Mojco, toda namesto njenega obraza mi je spet in spet prihajal pred oči obraz tiste, s katero sem se nekoč sam tako vozil življenju naproti. Nočna pokrajina ni imela zdravila zame. Obrnil sem se in se spustil nazaj proti hiši.

Pes je nalahno zacvilil, ko sem šel mimo njegove hišice. Vrata v mojo sobico so bila na stežaj odprta, kakor sem jih bil pustil, ker sem hotel, da bi se prostor dobro prezračil. Na stopnicah zraven njih je slonela postava, skrita v senci. Prvi trenutek sem se zdrznil, toda pomislil sem, da bi pes lajal, ko bi bil to tuj človek. Potem sem spoznal Lizo.

Slonela je ob stopniščnem steburu in upirala pogled predse, nisem niti vedel, ali me vidi. Neodločen sem postal, ker nisem vedel, ali naj grem mirno mimo nje, kakor da je ne vidim, ali naj kaj rečem. Tedaj me je sama nagovorila.

»Kod hodiš?« je vprašala z glasom, ki ga pri njej nisem bil vajen. Nekako spremenjen je bil, toplejši ali kaj.

»Bilo mi je vroče, pa sem se šel malo hladit,« sem odvrnil.

Nekaj časa je molčala. Potem je rekla: »Čuden človek si. Kako da nikoli nič ne poveš o sebi?«

»Saj sem povedal marsikaj,« sem rekel.

»Kako da si prišel na kmete?«

»Naveličal sem se življenja v mestu.«

»Kaj si delal tam?«

»Vse mogoče. Dolgo sem bil delavec. Tudi v pisarni sem delal nekaj časa.«

»Pravijo, da si socialist.«

Nisem ji odgovoril.

»V cerkev ne hodiš.«

»Ne hodim,« sem dejal kratko. Čemu bi ji odpiral okno v svojo dušo? Postalo mi je nerodno, da tako stojim pred njo kakor šolarček pred učiteljem ali kakor obtoženec pred sodnikom (toda morda sem imel ta občutek zato, ker me je izpraševala o moji preteklosti), in naslonil sem se še jaz na podboje svojih vrat.

Naslednjega vprašanja nisem pričakoval. »Ali si poročen?«

»Bil,« sem rekel, še preden sem utegnil pomisliti.

»Vedela sem,« je rekla.

Molčal sem, zmeden in v dvomih, ali naj še nadaljujem ta pomenek. Toda nekaj v meni, kar se je odprlo s prvo odkrito besedo, me je sililo, naj se ne umikam.

»Ali ti je umrla?« je vprašala.

»Pustila me je,« sem rekel; saj niti ni bilo tako težko povedati.

Nekaj trenutkov sva oba molčala. Potem sem nadaljeval, nerad, pa vendar z nekim silnim olajšanjem, da lahko to po dolgem času nekemu povem. »Po petih letih zakona mi je ušla z nekim trgovskim potnikom. Samo eno vrstico mi je pustila v slovo.«

»Pa otroci?«

»Otrok nisva imela.«

»Ali te ni imela rada?«

»Ne vem. Mislil sem, da me ima. Še danes ne razumem, kako je mogla oditi.«

Pomolčala je in me medtem gledala s spremenjenim pogledom, ki sem ga zaman skušal razbrati. »Pa kako da si potem odšel na kmete?« je vprašala po dolgem času (vsaj meni se je zdel silno dolg).

»Moral sem oditi,« sem odvrnil. »Nisem več vzdržal v stanovanju, kjer sva — — — v mestu, kjer sva — — —« Nisem vedel, kako naj končam stavek.

Pokimala je. »Zato,« je rekla tiho.

Nekaj me je spodbudilo, da sem dodal: »Vrh tega pa — — — V tistem prvem obupu sem naredil neko hudo neumnost — — —«

Ni me vprašala, kaj je to bilo. Iznenada se je oglasila z vprašanjem: »Ali si še zelo hud nanjo?«

»Zdaj ne več,« sem rekel. Njen molk me je prisilil, da sem potem povedal resnico: »Pač, še zdaj. Posebno danes.«

Pokimala je, kakor da razume, in rekla: »Vsak ima svojo bridkost.«

Nisem vedel, kaj naj rečem. Nikoli poprej nisva govorila tako zaupljivo. Nikoli mi ni povedala ničesar o sebi. Ali naj ji izdam, da sem od ljudi slišal marsikaj o njej?

Toda zdelo se je, da sploh ne pričakuje odgovora. Nastal je dolg molk, v katerem sem se spet zavedel noči, ki je šumela okoli naju. Mesec je moral že zahajati, ker so predmeti metali dolge sence.

»Zdaj bomo še bolj sami,« je rekla.

Zavedel sem se, da je morala pastorkina možitev nanjo delovati podobno kakor name. Kakor je meni zbudila spomin na mojo ženitev, je njo spomnila prvih let zakona in tiste prepovedane ljubezni, če jo je res imela.

»Tudi take reči minejo,« sem rekel, in ko se ni oglasila, sem nadaljeval: »Najbolje je, če človek nič ne misli nanje. Spat grem. Lahko noč!«

»Lahko noč,« je rekla, ne da bi se zganila, s tako čudnim glasom, da sam nisem vedel, kako mi je prišlo, da sem stopil bliže k njej in ji skušal pogledati v obraz. Morda bi se ne bilo nič zgodilo, ko bi se ne bil pri tem zadel s komolcem obnjo. Toda ta dotik je v trenutku vse spremenil, podrl je zadnjo oviro, ki je stala med nama, potem ko sva oba sicer začutila, da imava nekaj skupnega, da naju veže podobna usoda, pa sva se vendarle še skrivala drug pred drugim. Ob tem dotiku je vsa vzdrtela in se nekoliko zasukala, da sva si gledala iz oči v oči. Nisem vedel, kdaj sem ji položil roke okoli pasu. Njeno telo se ni nič ustavljalo, ni se odmaknila, nepremično mi je visela na rokah in mi upirala zgubljen pogled v oči.

Nisem ga mogel prenašati. Mislim, da sem predvsem zato, da se ognem temu zbežanemu pogledu, sklonil glavo in pritisnil ustnice na njene. Odmaknila je glavo, kakor da jo je usekal gad, toda že naslednji trenutek je sama pritisnila lice k mojemu in potem je bila kakor izgubljena v mojih rokah. V meni ni bilo prostora za razmišljanje, niti za eno samo vprašanje, nekaj, kar se je dolgo nabiralo v meni, je preplavilo bregove.

4

Naslednje večere sem jo pričakoval, pa je ni bilo. Mesec dni je minil, preden sem jo neke noči, ko sem se pozno vrnil iz hleva, našel ob svojih vratih. Strmela je v tla, in ko me je zagledala, se je zdrznila in se zganila, kakor da hoče oditi. Toda ko sem jo prijel za roko, je mirno pustila, da sem jo stisnil k sebi in potegnil v sobo.

Tako je prihajala tudi pozneje, včasih redkeje, včasih pogosteje. Njeno vedenje do mene podnevi se prve čase ni spremenilo; zdelo se je, da sem ji ravno tako samo hlapec kakor prve čase. Nekajkrat, ko sva bila po naključju sama, sem skušal spregovoriti káko zaupljivo besedo ali kaj prijaznega, ne toliko iz lastne želje kolikor zato, ker sem mislil, da morda tega pričakuje, toda tedaj me je še odbijala, kakor da ni ničesar med nama.

In tudi najine noči so bile čudne. Vedno sva molčala. Spočetka se mi je zdelo, da to počenjava nekako neodvisno drug od drugega, da je eden drugemu samo pripomoček, da si teši tisto, kar ga muči v notranjosti. Toda morda sem ji bil od vsega početka krivičen in sem jo v svoji sebičnosti sodil po sebi. Večkrat sem ugibal, ali ni tako, da nadaljujeva samo zato, ker sva pač po naključju začela, medtem ko naju v resnici nič ne veže. Zato sem si pogosto govoril, da bi morala nehati, hkrati pa sem jo nestrpno pričakoval, kadar je dolgo ni bilo, ker sem čutil, da vendarle zavzema neki prostor v mojem življenju.

Tiste čase sem veliko razmišljal o njej in njeni preteklosti, nekajkrat sem jo poskusil tudi vprašati o tem, toda vedno se je izmahnila, zato sem izpraševal druge ljudi in pri njih nisem mogel nikoli vedeti, koliko je resnice in koliko ugibanj.

Tako so minevali tedni in meseci, približala se je zima. Lizino vedenje se je medtem počasi spremenilo, tudi v vsakdanjem življenju je bila zdaj skoraj prijazna z menoj, da, zdelo se mi je, da tudi z drugimi ljudmi. Njena osornost je izginjala, počasi se je spreminjala spet v žensko, kakršna je morala biti nekoč, v času, o katerem sem vedel samo iz pripovedovanja. Toda drugi ljudje tega najbrž niso opazali, premalo so imeli stika z njo, in na kmetiji smo bili zdaj samo trije.

Polagoma me je začel navdajati nemir. Zdelo se mi je, da se ta moja dogodba razpleta v nevarni smeri, ker me utegne potegniti v vrtimec neprijetnih ali celo mučnih dogodkov, jaz pa sem imel že dovolj svoje lastne bridkosti. Vrh tega sem vedel, da takih reči človek skoraj nikoli ne more trajno skrivati. Prej ali slej bo prišlo na dan, če ne prej, spomladi, ko se vrne Štefan od vojakov.

Nekega večera je Liza spet prišla in ostala pri meni dalj kakor po navadi. Ves čas se mi je povračala misel, da bi ji rekel tisto, kar sem si preudarjal že nekaj tednov, toda nekako upiralo se mi je, da bi spregovoril, in opogumil sem se še le, ko je bila že pri vratih.

»Spomladi pride Štefan domov,« sem rekel s težavo.

Z roko na kljuki se je obrnila k meni, ne da bi kaj rekla.

»Nerodno bo,« sem nadaljeval.

»A kaj bi?« je vprašala suho.

»Drugam bi šel,« sem povedal s težko muko.

Ni odgovorila; morda je prikimala, pa nisem videl v mraku.

»Ne smete zameriti,« sem izdaval (bil sem v taki zadregi, da sem jo vikal kakor pred ljudmi); »ni bilo prav.«

Brez besede se je izmuznila iz sobe; nisem vedel, ali je razumela, kaj sem hotel povedati z zadnjim stavkom, saj še meni samemu ni bilo prav jasno.

Zamišljeno sem ležal in gledal v strop. Zdaj je torej izrečeno, sem mislil. Nisem vedel, da mi bo tako hudo. In čeprav sem čutil, da je edino pametno, če se to konča, me je vznemirjala misel, da bom moral na pomlad iskati drugo službo. Strah me je bilo spremembe, ker sem dvomil, da se mi bo posrečilo najti kak miren kot.

Iz misli me je predramil krik, ki mu je brž sledil še eden. Potem je bilo slišati neko nerazložno vpitje; glas je bil Pečnikov.

Opazil je, da je ni bilo, in jo je čakal! sem pomislil in po vsem telesu mi je šlo kakor z iglicami. In ravno nocoj! Planil sem kvišku, naglo nataknil hlače in čevlje ter stisnil suknjič pod pazduho, da ga oblečem mimogrede. Čutil sem, da moram slišati, kaj se dogaja, morda ji bom moral priti na pomoč. V besu Pečnik ne bo poznal mej in jo lahko udari s čimer koli.

Medtem se je kričanje poglelo in zmeden sem obstal na hišnem oglu. Kaj naj storim? Ali naj grem v hišo ali naj se samo postavim pod okno in prisluhnem? Toda Liza je gotovo zapahnila vrata za seboj. Oblekel sem si suknjič in sklenil, da stopim najprej k oknu kamre.

Toda bilo je zaprto in ker si nisem upal stopiti prav zraven, da me Pečnik ne bi opazil, so glasovi prihajali do mojih ušes samo kot nerazložno momljanje. Obrnil sem se in naglo obšel hišo.

Vrata niso bila zapahnjena. Po prstih sem šel skozi vežo in stopil v veliko sobo. Duri iz nje v kamro so morale biti priprte, zakaj prav razložno sem zaslišal Pečnikove besede: »...ko bi morala že začeti misliti na grob!«

Liza ni odgovorila.

»Kakor pred sedemnajstimi leti!« je sovražno rekel Pečnik. Govoril je s pridrušenim glasom, toda razložno je bilo slišati, da trepeče bes v njem. Po tem njegovem glasu sem začutil, da Liza ni v nevarnosti pred tem človekom, da se ji ne bo upal ničesar storiti. Pomislil sem, da bi bilo treba oditi, ju pustiti, naj sama opravi to reč med seboj, toda hkrati sem čutil, da tega ne morem storiti; pritisnil sem se k omari blizu vrat velike sobe, zadrževal sapo in poslušal.

»Zdaj mi to očitaš,« je spregovorila Liza, »ko me sedemnajst let nisi vprašal, kako je bilo takrat. Sedemnajst let nisi nikoli rekel nobene besede.«

»Kaj naj bi te bil spraševal?« je siknil Pečnik. »Saj sem vedel, kaj je bilo.«

»Ničesar nisi vedel,« je odvrnila mirno. »Ničesar ti ni naredil, pa si ga dal ubiti.«

»Nisem ga dal ubiti!« je planil.

»Morda nisi hotel, kriv si pa bil njegove smrti,« sem slišal Lizin glas; nič sovraštva ni bilo v njem, nič jeze, bil je tisti spremenjeni glas, ki sem ga slišal od nje šele zadnje čase.

»In ni res, da nista nič imela!«

»Če hočeš, verjemi, če nočeš, pa pusti. Sedemnajst let me nisi vprašal.«

Nastala je tišina, v katero je bilo slišati le Pečnikovo glasno hropenje, razložil sem vsak vdih in izdih. Kar čutil sem, da bo zdaj spregovoril o meni.

»Kaj ti bom verjel,« ji je vrgel, »kdor stori to enkrat... Kaj pa tale?«

Ni mu odgovorila.

»Kdaj si začela z njim?«

Tudi na to mu ni dala odgovora. Zastavil je še dve, tri vprašanja, toda na vse je molčala. Začutil sem, da se mu ne bo uklonila. To je kazalo njen neuklonljivi značaj, meni pa je bilo tisti trenutek pomembno nekaj drugega, kar mi je postalo jasno v enem samem preblisku: da je ta reč silno močna v njej. To spoznanje me je pretreslo in postalo me je strah, strah zanjo in strah zase. Odplazil sem se iz sobe, nisem si upal še več slišati. Kako se bo to končalo? mi je kljuvalo v sencih.

Zunaj pred hišo sem se ustavil in nekaj časa prisluškoval. Iz kamre ni bilo slišati nikakega glasu. Vrnil sem se v svojo sobico, legel v postelj in zaspal kakor ubit, čeprav sem se bal nespečnosti.

Naslednji dan Pečnika ni bilo na spregled, ostal je ves dan v postelji. Drugi dan je z obvezano glavo nekaj malega hodil po hiši. Kadar sva se srečala, je pobesil pogled in šel brez besede mimo mene, in to mi je bilo pravzaprav edino znamenje, da sem resnično slišal del njegovega pomenka z ženo, zakaj tista noč se mi je že zdela daljna in nepojmljiva, kakor da sem le sanjal o njej. Pa to je bil šele začetek.

Zjutraj naslednjega dne je Pečnika zadel mrtvoud. Poklicali smo zdravnika iz doline, toda priti je mogel šele popoldne, in pomagati mu ni mogel dosti. Pečnik je obležal v postelji ohromel in onemel.

Naslednjih tednov se spominjam kakor vročičnih sanj, nejasno in zmedeno, pa vendar presunljivo ostro in boleče.

Pečnik je ves čas ležal in njegovo stanje se ni nič spremenilo. Žena je morala biti skoraj neprenehoma ob njem. Že takoj prvi dan je z znamenji pokazal, da si jo želi k postelji, in potem se je to ponavljalo iz dneva v dan. Kolikor se je mogla odtrgati od dela, je morala sedeti ob njegovem ležišču.

Nisem vedel, ali je bilo to njegovo maščevanje, ali ji je hotel preprečiti, da bi mogla biti z menoj, ali pa si je resnično želel njene bližine. Morda ga je bilo le strah smrti in je hotel imeti ob sebi ženo kot človeka, ki mu je vendarle najbližji.

Zame se ni menil; kadar sem ga pomagal vzdigovati ali preoblačiti, me je gledal s hladnim, brezizraznim pogledom in z otrplim obrazom, kakor ga je imel večidel. Le Lizo je gledal drugače, toda krč mu je tako spremenil obraz, da je bilo težko vedeti, kaj izraža.

Liza mu je stregla nadvse skrbno, sicer pa se je po tisti noči popolnoma zaprla vase, bila je nepristopna v svojem miru. Midva sva govorila samo tisto, kar je bilo treba zavoljo dela in hišnih reči, in k meni je ni bilo nobenkrat več. To mi je bilo tudi prav.

Dela je bilo zelo veliko, čeprav je bila zima; poznalo se je, da ni doma ne hčere ne sina. Dobili smo neko staro ženico, da je pomagala Lizi, pa smo še komaj zmagovali.

Tako je minila zima. V začetku marca je Pečnik neke noči tiho ugasnil.

Imel je lep pogreb. Zbralo se je nenavadno dosti ljudi. Prišla sta tudi oba otroka; Mojca je bila noseča in je niso pustili v pogrebni sprevod.

Ko je bilo vse pri kraju in se je čez nekaj dni odpeljal Štefan — imel je služiti še do konca meseca — in za njim še Mojca, sem naslednje jutro stopil k Lizi.

Stala je pri ognjišču v kuhinji in se ni ozrla, ko sem vstopil.

»Gospodinja,« sem rekel. Pogledala me je in vnovič odvrnila obraz.

»Liza,« sem začel spet. Bilo mi je laže, da me ne gleda. »Te dni sem veliko razmišljal — o sebi, in druge reči. Mislim, da bo najpametneje, če kar odidem.«

»Kar zdaj?« je rekla čez nekaj trenutkov z brezbarvnim glasom.

»Ljudje bi hitro kaj govorili,« sem dejal.

Obrnila se je k meni, iskala s pogledom po mojem obrazu in nepričakovano vprašala: »Ali misliš, da sva midva kriva njegove smrti?«

»Tega ne mislim,« sem odvrnil. Nisem vedel odgovora na to vprašanje, čeprav me je bilo mučilo dneve in dneve in mi ugrabilo nešteto ur spanja.

Vrtala je s pogledom v moje oči. »Ali pa misliš, da sem kriva jaz?« Odgovoril sem z vprašanjem: »Kaj ste mu rekli tisto noč?«

Nekaj časa me je tiho gledala. Nič ni bila videti začudena, da vem za njun pogovor. »Kar sem mu rekla takrat, je moral že zdavnaj vedeti,« je dejala naposled. »Tebe naj ne bo skrb zadelj tega. To je samo račun med njim in menoj.«

Molčal sem.

»Kam boš šel?« je vprašala. »Svojo ženo iskat?«

»Kje naj jo iščem?« sem odvrnil. »In tudi ko bi vedel, kje iskati, kako naj vem, da bi kaj opravil?«

»Mislila sem, da boš ostal tukaj,« je rekla počasi.

Nisem ji imel kaj odgovoriti. Stal sem in molčal.

»Braniti ti seveda ne morem.«

»Reči imam že pospravljene,« sem rekel, toliko da nekaj rečem. Pokimala je in mi obrnila hrbet.

Ko sem bil že pri durih, se je spet zasukala k meni. »Nekaj mi povej,« je rekla potihoma, da sem jo komaj slišal. »Zakaj si takrat začel z menoj?«

Tudi to je bilo eno tistih vprašanj, ki sem si jih zadnje čase tolikokrat zastavljal, pa nisem našel odgovora. Sočutje? Osamelost? Hrepenenje po moji ženi? Ali le nekaj pradavnega, nedoumljivega in nezadržnega?

Molčal sem in jo gledal, in vendar sem vedel, kakšen odgovor bi želela slišati. Nič me ne bi bilo stalo, ko bi ga bil izrekel, morda ne bi bila resnica, vendar tudi ne bi bila laž, in storil bi bil nekaj dobrega. Toda nekaj v meni se je upiralo, ni mi dalo govoriti. In tako sem molčal in sam v sebi preklinjal to otrplost, ki se je morala zdeti brezčutnost.

Ona se je medtem že obrnila k ognju. »Jaz pa sem mislila, da me je vendarle nekdo imel rad,« sem slišal njen glas.

Tiho sem odšel iz kuhinje.

Ko sem imel že svoj sveženj v rokah in sem naredil nekaj korakov po dvorišču, sem začutil, da ne morem oditi, ne da bi jo še enkrat videl. Vrnil sem se v kuhinjo.

Še zmerom je stala ob ognju, toda zdaj sem ji videl v obraz s strani. Ni se zganila, ko sem vstopil.

»Mislim, da pojdem vendarle iskat svojo ženo,« sem dejal.

»Pojdi,« je rekla brez grenkobe v glasu. »Pojdi. Da le ne bi nekoč težko umiral.«

»Umira vsakdo težko,« sem rekel.

Čutil sem, da to niso prave besede, obupno sem iskal kakih drugih, pa jih ni in ni bilo. Bolj ko kdaj prej sem boleče ostro čutil, da človek včasih ne more nič ne za svojo ne za tujo usodo. Okorno sem se obrnil in se odpravil.

»Zbogom,« sem rekel s praga.

»Zbogom,« je rekla tiho.

Spustil sem se čez dvorišče in navzdol po travniku, kakor da bežim. Nisem se upal več ozreti.

GLEDALIŠČE

RAZMIŠLJANJA OB DELOVNI LUČI

V vsakdanji teaterski govorici je delovna luč to, kar daje svetlobo odorskemu prostoru od aranžirke od prve glavne vaje, v tistih treh ali štirih tednih, ko je delo pri mizi že opravljeno, vaje z dekorjem, s kostumi in z lučjo, kakršna bo pri predstavi, pa se še niso začele. Pri tej delovni luči se odvija najbolj ustvarjalni del študija; »za mizo«, to se pravi pri bralnih vajah, malokateri igralec že prav zaživi; tudi oni so redki, ki prej malo obetajo, pa zablestijo, ko je režiser že ves zapleten v vroče pomenke s scenografom in slikarjem, z dekoraterjem in z razsvetljevalci in more porabiti le še manjši del časa za igralca.

Parter je takrat, kadar gori nad odrom delovna luč, prazen in v temi. Oder je brez bleska, brez žarometov in brez zaves. Na sceni je le nekaj stolov, ob strani so vrata ali drevo. Delovna luč riše le konture igralcev v vsakdanjih oblačilih in s tistimi maskami, ki jih nosimo vsak dan.

Kadar sedeš v tak parter in spremljaš dejanje na takem odru, se misli rade porazgube. Saj ne uhajajo daleč; pleto pa se tako, da niso več vezane na tisto dramsko delo, ki prav takrat nastaja na odru in ne le na tiste igralce, ki so jim bile prav takrat dodeljene vloge. Plecto se okrog gledaliških vprašanj, ki jih je brez števila, okrog vseh tistih krhkih vprašanj, ki se vselej tesno vežejo z umetnostnim nazorom onega, ki razmišlja o njih in z njegovim pogledom na svet. Je že tako: teater je bil vse od svojega rojstva iz drugačne snovi kakor železobetonska gradnja in nikoli ga ne bo mogoče izmeriti z merili, ki bi bila veljavna za vse tiste, ki živijo z njim, ne za vse one, ki hodijo vanj.

1

Zato so tudi viri, iz katerih teko taka razmišljanja, kar najbolj različni. Meni jih obuja po navadi misel o preprostem gledališču, želja po tistem enostavnem, čistem in zato tako prepričljivem pa tudi pretresljivem odorskem izrazu.